

İSMAİL SÂDİK KEMAL'İN ÂSÂR-I KEMÂL'DEKİ HADİSÇİLİĞİ

Bekir TATLI*

Öz

Bu çalışmamızda son dönem Osmanlı İslâm âlimlerinden İsmail Sâdik Kemal'e (ö. 1310/1892) ait *Âsâr-ı Kemâl* adlı eserde yer alan 1011 hadis çerçevesinde müellifin hadisçiliğini inceledik. Baştan sona Rasûlullah'a (s.a.) karşı oldukça saygı dolu ifadelerle bezenmiş bu eserinde yazar, çeşitli hadis kaynaklarından derlediği hadisleri Osmanlı Türkçesi ile manzum bir şekilde ve genellikle anlaşılır bir üslûpta tercüme etmiş, zaman zaman da kısa açıklamalar yapmakla yetinmiştir. Esere alınan 1011 hadisten yaklaşık % 86'sının sahâbî ravileri kaydedilmemiştir. Bu hayli yüksek bir orandır. Geriye kalan % 14'lük kısımda ise 44 farklı sahâbîden gelen 136 rivâyetin râvileri verilmiştir. Kendilerinden en çok hadis nakledilen sahâbîlerin çoğunluğunun Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ömer, Hz. Âişe, Câbir b. Abdillâh, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbas gibi "müksirün"dan olması dikkat çekicidir. Yazar eseri daha fazla uzatmamak için senedleri vermediğini dile getirmiştir. Görebildiğimiz kadarıyla rivâyetler arasında sahih kaynaklardan derlenmiş ve kolaylıkla amel edilebilir hadisler çoğunlukta olmakla birlikte durumu oldukça şüpheli haberler de vardır. Bunlar hakkında yazar herhangi bir değerlendirme yapma ihtiyacı hissetmemiştir. Bize göre esere alınan hadis sayısının 1011 gibi oldukça kabarık bir rakam olması, hem okumayı hem de onlardan istifadeyi zorlaştırmıştır.

Anahtar kelimeler: İsmail Sâdik Kemal, *Âsâr-ı Kemâl*, kırk hadis, hadis, sünnet, Osmanlı Türkçesi, sahâbe/sahâbî, Düğümlü Baba Zaviyesi

Abstract

Ismail Sadik Kemal (d. 1310/1892) as a Muhaddith in Asâr-i Kemâl

In our study, we have examined Ismail Sadik Kemal (one of the Ottoman Islamic scholars (d. 1310/1892) in the last period) as a muhaddith in the frame of 1011 hadiths in his *Asâr-i Kemâl*. In this book that is decorated with very respectful expressions for the Last Prophet Muhammad (pbuh.) from start to finish, the author has translated the hadiths were compiled from various Hadith sources into Ottoman Turkish in the form

* Doç. Dr.; Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı; tatlibekir@yahoo.com

of poetry and generally in an understood stylistic and has contented sometimes with brief descriptions. Companion narrators of about 86% in 1011 hadiths in the book are not registered. This is a very high rate. And 136 rawis of narrative from the 44 different Companions in the remaining 14% of the parts are registered. It is interesting to note that the Companions of the hadiths are from the mukthirun (seven/eight companions of the Prophet who narrated more than one thousand hadiths) like Abu Hurayra, Anas b. Malik, Abdullah b. Umar, Aisha, Jabir b. Abdullah, Abu Said al-Khudri, Abdullah b. Mas'ud and Abdullah b. Abbas. The author stated that he has not write the isnads of the hadiths to not to be so long. As we have seen, although the hadiths compiled from the sahih/authentic hadith sources and easily applied are the majority, there are also quite questionable narratives in the hadiths. The author has not felt a necessity to make an assessment about them. According to us, the existence of too many hadiths such as 1000 number in the book made it difficult for both the reading and benefit of them.

Keywords: İsmail Sadik Kemal, *Âsâr-i Kemâl*, forty hadiths, hadith, Sunnah, Ottoman Turkish, sahaba (Companions), Zawiya of Dugumlu Baba

Giriş

İsmail Sâdik Kemal b. Muhammed Vecîhî Paşa¹, Bursalı Mehmed Tâhir Efendi'nin verdiği bilgilere göre, A'yân Meclisi azalarından fazilet sahibi edip bir zat olup, 1310 (1892) tarihinde vefat ederek Sultan Ahmed Câmî-i Şerifi karşısında yeniden yaptırdığı Düğümlü Baba Zaviyesi'ne defn olunmuştur. Eserlerinin en büyüğü binbir hadis-i şerif şerhi ile evliyâullahtan bazı kadri yüce zatların manzum olarak hal tercümelerini anlatan matbu *Âsâr-ı Kemâl* ile basılı olmayan Tefsir-i Sure-i İhlâs, Müflihyın-i Hazine, Rûh-i Kemâl, Kitâb-ı Manzûm Şerh-i Delâil-i Şerif, Şerh-i Fezâil-i Salâvât, manzum Menâkıb-ı Düğümlü Baba, manzum Hayru'l-Kasas ve diğer eserlerin sahibidir. Bu eserlerin hepsi diğer kitaplarıyla beraber mezkûr zaviyenin kütüphanesinde. Yine onun ifadesiyle “Kemal İsmail Sâdik Paşa Vecîhî Paşa-zâde”, üç lisanda şiir inşâdında muktedir bir kişiydi.²

1 Eserin ilk sayfasında yer alan haşiyedeki vakıf kaydında (İsmail Sâdik Kemal b. Muhammed Vecîhî Paşa, *Âsâr-ı Kemâl (Bin Ehâdis ve Akâid Şerhi)*, s. 1, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Kütüphanesi, kayıt no: 3215) ve 1011. hadisin sonundaki hâtîme kısmında müellifin ismi tam olarak bu şekilde kaydedilmiştir. Müellif ayrıca kitabının sonuna eklediği kısımda babası Vecîhî Paşa ve annesi Müslime hanımın terceme-i hallerini vermiştir.

2 Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 209, I-IV, hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul 1972. Ayrıca bkz. İsmail Paşa,

Bizim bu çalışmamızda ele alacağımız eser, müellifin hadise dair en önemli kitabı durumunda olan *Âsâr-ı Kemâl*'dir. Osmanlı Türkçesi ile manzum olarak kaleme alınan bu eserinde İsmail Sâdık Kemal, toplam 1011 hadise yer vermiş ve kendi üslûbunca bunları kısaca açıklama yönüne gitmiştir. Elbette ki burada müellifin seçtiği bu 1011 hadisin tamamını ele alma imkânımız yoktur ancak kitabın geneli hakkında bir fikir verebilecek kadar örnek üzerinde durmak suretiyle İsmail Sâdık Kemal'in hadis ve sünnet anlayışı konusunda tespitler yapabiliriz. Böylelikle daha sonraki kapsamlı çalışmalar için bir nevi zemin hazırlanmış olacaktır diye ümit ediyoruz.

İsmail Sâdık Kemal'in Hadisleri Nakil Metodu

Müellif hadisleri tercümeye geçmeden önce ilk 81 sayfayı tâli bazı konulara ayırmıştır. Buna göre öncelik Esmâ-i Hüsnâ ve Esmâ-i Nebî'nin şerhlerine verilmiş; peşinden Allah Teâlâ ve enbiyâ-i izâm hakkındaki "kaside-i i'tikâdiyye" kısımları gelmiş; ardından Hz. Âdem'den başlayarak son Peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.) kadar gelip geçen çeşitli peygamberlerin kıssalarıyla devam edilmiştir. Bu kısımda müellifin risâletleri konusunda öteden beri ihtilaf bulunan ve bir kısmı meşhur bir kısmı ise İslâm tarihinde pek duyulmamış isimlerden Zülkarneyn, Hızır, Yûşa', Hızkîl, İlyas, el-Yesa', İşmevîl, Lokman, Şa'yâ', İrmiyâ, Zülkifl, Uzeyr, Danyâl ve Cercîs'i peygamberler arasında zikretmesi ve ayrıca "sûre-i Yâsîn içre zikrolunan rusûl-i kirâm" diyerek bu surede isimleri açıkça zikredilmeyen kimselere yer ayırması oldukça dikkat çekicidir. Yine bu isimlerden her birinin ismi geçerken müellifin, "alâ nebiyyinâ ve aleyhi's-salâtü ve's-selâm" diyerek öncelikle Hz. Muhammed'e daha sonra diğerlerine salât ü selâm getirmesi, hem o isimleri peygamber olarak kabul ettiğini, hem de Hz. Peygamber'e her defasında salât ederek onu diğerlerine öncelediğini sarîh olarak göstermesi açısından zikre değer bir husustur. Müellif, peygamberleri zikrettikten sonra ashâb-ı kehfînin kıssasına geçmiş, hemen akabinde de "icmâlen" (kısaca) kaydıyla

Bağdatlı Babanzade İsmail b. Muhammed (ö. 1338/1920), *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn âsârü'l-musannifîn*, I, 223, I-II, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut (İstanbul 1951'in ofseti). Müellifin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için Fatih Işıl tarafından yapılan "*Edebiyatımızda Hadîs-i Şerîfler Âsâr-ı Kemâl'deki Bin Ehâdis Şerhi (İnceleme -Transkripsiyonlu Metin)*", (Çukurova Üniversitesi SBE., Adana 2015) adlı yüksek lisans tezine müracaat edilmesi faydalı olacaktır. Ancak bu tezde, söz konusu eserde geçen hadisler ve müellifin hadisçiliği üzerinde neredeyse hiç durulmadığı için böyle bir makalenin yazılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

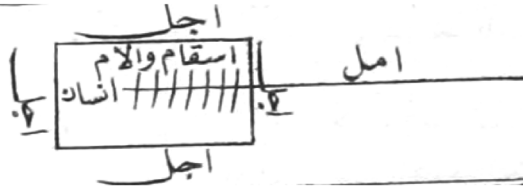
Rasûlullah'ın (a.s.) ahvâline, mucizelerine, hilyesine ve ahlâkına temas etmiş ve bu kısmı sonlandırmıştır. (Bkz. *Âsâr-i Kemâl*'in en başındaki içindekiler tablosu.)

İsmail Sâdik Kemal'in Hz. Peygamber'e ve onun sünnetine olan sevgisinin kimi işaretlerini onun için kullandığı saygı dolu ibarelerden net olarak anlamaktayız. Nitekim müellifin Rasûlullah için kullanmayı tercih ettiği şu ifade biçimleri bunun birer örneği durumundadır:

- قال سيد الأنام عليه الصلاة والسلام “Yaratılmışların Efendisi aleyhi's-salâtü ve's-selâm şöyle buyurdu...” (250. hadis)
- قال سيد الأولين والآخرين صلى الله عليه وسلم “Öncekilerin ve sonrakilerin Efendisi sallâllâhu aleyhi ve sellem şöyle dedi...” (252. hadis)
- قال فخر الأنام عليه الصلاة والسلام “Yaratılmışların övüncü aleyhi's-salâtü ve's-selâm şöyle söyledi...” (254. hadis)
- قال سيد ولد آدم صلى الله عليه وسلم “Âdem oğlunun Efendisi sallâllâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu...” (258. hadis)
- قال مفخر الكائنات عليه السلام والصلوات “Kâinâtın övüncü aleyhi's-selâmü ve's-salevât şöyle dedi...” (260. hadis)
- قال مفخر الأنام عليه الصلاة والسلام “Yaratılmışların övünç kaynağı aleyhi's-salâtü ve's-selâm şöyle söyledi...” (271. hadis)
- قال مفخر الموجودات عليه الصلاة والسلام “Mefhar-i mevcûdât (bir öncekiyle aynı anlamda) aleyhi's-salâtü ve's-selâm şöyle buyurdu...” (274. hadis)

Bunların dışında ayrıca müellifin kullandığı, “sultan-ı rusûl, mefhar-i âlem, hazret-i fahr-i rusûl, şâh-ı rusûl, fahr-i dü-serâ, rasûl-i dü-serâ...” gibi hürmetkâr ifadeleri bütün kitap boyunca görmemiz mümkündür. Hiç şüphesiz yok ki bu saygı ve sevgi dolu ifadeler, İsmail Sâdik Kemal'in Hz. Peygamber'e yönelik beslediği engin muhabbetin çok açık birer emaresi olup, aynı zamanda Rasûlullah'ın sünnetine bağlılığının da göstergesi durumundadır.

Müellif, çok nadir de olsa hadislerin tercümesi esnasında şekilli anlatım yoluna da gitmiştir. Mesela Hz. Peygamber'in insan ile ecelinin durumunu, yere bir çizgi çizerek anlattığından bahseden 902 nolu İbn Mes'ûd hadisini tercüme ederken müellif de aynen bir şekil çizmiş ve hadisi öyle çevirmiştir. Söz konusu şekil şöyledir:

Çalışmamızın bu kısmında *Âsâr-ı Kemâl*'deki hadislerle daha yakından bakmak ve onlar arasından seçtiğimiz bazılarını hadis tekniği bakımından da incelemek istiyoruz.

İslâm kültür tarihinde yazılan pek çok eserde³ olduğu gibi *Âsâr-ı Kemâl*'de de ilk hadis olarak “niyet hadisi” tercih edilmiş ve böylece her işe başlamadan evvel sağlam bir niyetin gerekli olduğu hususu bir kez daha ihsas ettirilmiştir. Bu hadisin hemen öncesinde İsmail Sâdık Kemal,

“Vardır âyette Rasûl her ne getürse fe huzûhü,
Fe'n-tehû nassı dahî nehy içündür hakkâ,
Hem hadisi işüdüp ve hıfz idüp âmil oluna,
Kıldı tebşir bu suretle Rasûl-i Mevlâ”

diyerek, Peygamber'in (s.a.) sünnetine uymanın Kur'ân'ın bir emri olduğunu vurgulamış; ayrıca ümmetin dinini ilgilendiren konularda kırk hadis hıfzedenin Hz. Peygamber'in müjdesine, şefaatine ve şehâdetine nâil ve mahşerde ulemâ, fukahâ ve şühedâ ile arkadaş olacağını; İbn Mes'ûd rivâyetine göre de hangi kapıdan isterse oradan cennete gireceğini söylemiştir.⁴ Ayrıca

3 Mesela bkz. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Bed'ü'l-vahy 1 (no: 1), I-VII, Beyrut 1410/1990; Ferrâ el-Bağavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd, *Şerhu's-sünne*, I, 5-6 (no: 1), I-XVI, thk. Zühre eş-Şâvîş ve Şuayb el-Arnâvut, Beyrut 1403/1983. Burada bir hatırlatmada bulunmak faydalı olacaktır ki; Beyhakî (ö. 458/1066), *es-Sünenü's-sağîr* adlı eserinin hemen başında Buhârî'nin meşhur hadis hafızı Abdurrahman b. Mehdî'den (ö. 198/813) naklen: “Bir kitap yazmak isteyen kimse, “*Ameller niyetlere göredir*” hadisi ile başlasın.” dediğine dikkat çekerek, Muhammed b. İsmail el-Buhârî'nin bu sözle amel etmek için *el-Câmi'u's-sahîh*'e bu hadisle başladığını; kendisinin de aynı sözle amel etmek isteyerek bu kitabına onunla başladığını ifade etmiştir. Bkz. Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *es-Sünenü's-sağîr*, I, 10-11 (no: 3), tahrir-ta'lik: Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, I-IV, Câmîatu'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Karaçi/Pakistan, ts.

4 Kırk hadis ezberlemenin fazileti hakkındaki rivâyetin zayıf hatta uydurma olduğu yönünde değerlendirmeler vardır. Aynı manadaki anlatımlar ve yorumlar hakkında bkz. Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *Hilyetu'l-evliyâ*, IV,

Peygamber buyruğuna göre, kim ondan bir ilim ve hadis öğrenirse, yazdığı ilim ve hadis durduğu müddetçe ona daima ecr ü mesûbât yazılacaktır. İşte bu müjdelere ermek için olsa gerek İsmail Sâdık Kemal, “Bin hadis-i Nebevîyi idüp aynen tahrir; eyledim her birinin zeyline derc-i mânâ” dizeleriyle eserinin yazılış gayesini de açıkça ortaya koymuştur. (Âsâr-ı Kemâl, 2.)

İsmail Sâdık Kemal'in tercüme ettiği ilk 42 hadis Nevevî'nin hazırladığı *Kırk Hadis*'in birebir aynısıdır.⁵ İlk hadiste verilen bilgiler şöyledir:

(1) Nebî sallâllâhu teâlâ aleyhi ve sellem şöyle buyurdu...

“Niyet ile olur işlerde sevâb ile ikâb - Hayr u şerri kişiye niyeti eyler davet,

Hicreti Hak ve Rasûlü için iden Âdem - Eylemiş olur ibadet ile hüsn-i hidmet,

Dünyevî nef' u tezevvüc ise kastı andan - Kendünün matlabı için dimek olur hicret.”

(Âsâr-ı Kemâl, 3.)

Görüldüğü üzere müellif bu rivâyet için herhangi bir kaynak göstermeksizin doğrudan hadisın metnini kaydetmiş, ne senedini ne de senedin sonunda yer alması gereken sahâbî râvisini zikretme gereği duymuştur. Onun Nevevî'den aldığı kırk hadisın bile sahâbî râvileri belli iken, bunlardan sadece sekizinin ismini kaydedip diğerlerini verme ihtiyacı hissetmemesi de yazarın muhtemelen ihtisar düşüncesiyle sened nakline gerek görmediğini, senetten ziyade doğrudan metinlerle ilgilendiğini gösteren bir işarettir. Bu durumu kendisi: “*Yazmadım ism-i ruvâtı ola icmâl deyu; Kütüb-i sâiredendir bilünürler hakkâ*” (Âsâr-ı Kemâl, 3.) diyerek açıklamış ve senedlerdeki râvilerin isimlerini eseri çok uzatmamak için yazmadığını, bu isimlerin diğer kitaplardan bulunabileceğini belirtmiştir.

189, I-X, Beyrut 1405; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, II, 270, I-VIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1410; Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 322, I-XIV, Beyrut, ts.; İbnu'l-Mulakkin, Ömer b. Ali el-Ensârî, *Hulâsatu'l-Bedri'l-münîr*, II, 145, I-II, Riyâd 1410; İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Telhîsu'l-habîr*, III, 93, I-IV, Medîne 1384/1964; Aclûnî, İsmâil b. Muhammed el-Cerrâhî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 322, I-II, Beyrut 1405.

5 Bkz. Nevevî, Yahya b. Şeref, *Şerhu'l-Erbâîn en-Neveviyye*, s. 3-23, thk. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî, Menşûrâtü'l-Mektebeti'l-Asriyye, Beyrut ts.

Nadir olarak İsmail Sâdık Kemal, alıntı yaptığı kaynağı açık olarak da vermiştir. Kitabının hemen girişinde yer alan esmâ-i hüsnâ ile ilgili bölümde kendisi: “Bir hadis oldu Buhârî ile Müslim’de beyan; idelim bunda da mazmûn celîlen inşâ; Hazret-i Hâlık’a doksan dokuz isim olarak; dâhil-i cenet olur her kim iderse ihsâ...”⁶ demek suretiyle Buhârî ve Müslim hadislerine işaret etmiştir.

Hadislerin senedlerinin verilmeme alışkanlığı iki hadis hariç kitabın geri kalan kısmında da aynen devam etmiştir. Aşağıda göreceğimiz üzere, zaman zaman işaret edilse de eserin genelinde çoğunlukla hadislerin sahâbî râvileri de zikredilmemiş; çoğu zaman “Nebî (s.a.) şöyle buyurdu” ve “Rasûlullah (s.a.) şöyle dedi” şeklinde bir üslup benimsenmiştir. 468. ve 972. hadisler ise birer istisna olarak kalmış ve bunların senedleri, nedenini tespit edemediğimiz şekilde tam olarak kaydedilmiştir. Müellif bu hadislerin sened kısımlarını şu şekilde verir:

(٤٦٨) بِالسَّنَدِ إِلَى إِمَامِ الْبَخَارِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ سُمَيِّ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ جَاءَ الْفُقَرَاءُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا ذَهَبَ أَهْلُ الدُّنْيَا مِنَ الْأَمْوَالِ

“İmam Buhârî’ye kadar ulaşan bir senedle nakledilmiştir. O dedi ki: Muhammed b. Ebî Bekr rivâyet etti. O da dedi ki: bize Mu’temir, Sümeyy-Ebû Sâlih-Ebû Hüreyre tarikiyle şöyle nakletmiştir...” (Buhârî, Sıfatu’s-salât 71 (no: 807).

(٩٧٢) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ حَدَّثَنَا مَعْبُدُ بْنُ هِلَالٍ الْعَمَرِيُّ قَالَ اجْتَمَعْنَا نَاسٌ مِنْ أَهْلِ الْبَصْرَةِ فَذَهَبْنَا إِلَى أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ وَذَهَبْنَا مَعَنَا بِشَايِئِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَنَا عَنْ حَدِيثِ الشَّفَاعَةِ قَالُوا هُوَ فِي قَصْرِهِ قُوا فَقُنَّا بِصَلَى الضُّحَى فَاِسْتَأْذَنَّا فَادْنَلْنَا وَهُوَ قَاعِدٌ عَلَى فِرَاشِهِ فَقُنَّا نُنَاقِشُهُ لَأَنَّهُ عَزَّ شَيْءٌ أَوَّلَ مَنْ حَدِيثِ الشَّفَاعَةِ فَقَالَ يَا أَبَا حَمْرَةَ هُوَ لَا إِخْرَاقَ لَكَ

6 *Âsâr-ı Kemâl*, I. Kısım, “Şerhu Esmâ-i Hüsnâ ve Enbiyâ”, s. 2. İlgili hadisler için bkz. Buhârî, Şurût 18 (no: 2585), Tevhid 12 (no: 6957); Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *Sahîhu Müslim*, Zikr ve Dua, 5, 6 (no: 2677), I-V, Beyrut ts.

“(Müellif şöyle dedi): Bize Süleyman b. Harb rivâyet etmiştir. O, bize Hammad b. Zeyd nakletti dedi. O da Ma’bed b. Hilâl el-’Anezî’nin şöyle söylediğini bize rivâyet etti dedi: Biz Basralılardan bir grup olarak bir araya geldik ve Enes b. Mâlik’e gittik...”⁷

İsmail Sâdık Kemal’in Âsâr-ı Kemâl’de kendilerinden hadis naklettiği sahâbîler (en çok rivâyet edilenden daha aza doğru) ve hadislerinin sıra numarası şu şekildedir:

Sıra no	Sahâbî ismi	Hadis numarası	Toplam rivâyet
1.	Ebû Hüreyre	273, 396, 422, 464, 468, 475, 491, 503, 529, 530, 600, 659, 665, 750, 759, 765, 836	17
2.	Enes b. Mâlik	214, 245, 429, 452, 473, 487, 502, 549, 692, 807, 816, 972	12
3.	Hiz. Âişe	424, 426, 428, 532, 588, 589, 647, 732, 733, 761, 767, 793	12
4.	Abdullah b. Ömer	3, 527, 531, 540, 608, 613, 622, 653, 694, 785	10
5.	Abdullah b. Mes’ûd	4, 441, 663, (749 ?), 757, 758, 780, 902, 937	9
6.	Ebû Sa’îd el-Hudrî	437, 453, 519, 520, 556, 574, 738, 747	8
7.	Abdullah b. Abbas	19, 505, 548, 698, 837, 946, 965	7
8.	Câbir b. Abdillâh	22, 489, 500, 539, 591, 596, 701	7
9.	Hiz. Ömer	2, 433, 526, 650, 678	5
10.	Hiz. Ali	432, 537, 538, 762, 783	5
11.	Abdullah b. Amr	257, 382, 486, 572, 776	5
12.	Esmâ bnt. Ebî Bekr	516, 645	2
13.	Ümmü Seleme	535, 801	2
14.	Übeyy b. Ka’b	234, 615	2
15.	Huzeyfe	281, 833	2
16.	Adiyy b. Hâtim	413, 810	2
17.	Sa’d b. ‘Ubâde	660, 661	2

7 İlgili hadis için bkz. Ebû Avâne, Ya’kûb b. İshak el-İsferâinî, *Müsned*, I, 156, I-V, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1998; Ebû Nu’aym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *el-Müsnedü’l-müstahrec alâ Sahîhi’l-İmâm Müslim*, I, 367, I-IV, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1996.

18.	Fâtıma bnt. Hubeş	425	1
19.	Meymûne	646	1
20.	Ebû Mes'ûd el-Ensârî	386	1
21.	Muaz b. Cebel	29	1
22.	Süfyan b. Abdillah	21	1
23.	Cerîr	397	1
24.	Ebû Necîh el-İrbâz	28	1
25.	Ebû Bekre Nüfey'	367	1
26.	Ebû Vâkıd el-Leysî	438	1
27.	Selmân	485	1
28.	Berâ	493	1
29.	Ka'b	513	1
30.	Ukbe b. el-Hâris	515	1
31.	Hakîm b. Hizâm	522	1
32.	Sa'îd b. Cübeyr	536	1
33.	Sa'b b. Cessâme el-Leysî	544	1
34.	Seleme	629	1
35.	Ebû Zer el-Ğifârî	634	1
36.	el-Eş'ab b. Kays	654	1
37.	İshak b. Abdillah b. Ebî Talha	725	1
38.	Ebû Sa'îd b. el-Mu'allâ	734	1
39.	Amr b. Mürre	739	1
40.	Abdullah b. Muğaffel	774	1
41.	Sa'd b. Ebî Vakkas	781	1
42.	Ömer b. Ebî Seleme	803	1
43.	Ebû Bekir	887	1
44.	Amr b. Tağlib	975	1
Toplam rivâyet sayısı			136

Ayrıca bir de Nâfi' Mevlâ İbn Ömer'in doğrudan Rasûlullah'tan naklettiği ve sahâbî râvisi verilmediği için "mürsel" durumda bulunan 401 numaralı rivâyet de burada zikredilmelidir.

Yukarıdaki tablodan açıkça anlaşılacağı üzere İsmail Sâdik Kemal tarafından derlenen 1011 hadis 44 farklı sahâbîden gelmektedir ve sahâbî râvisi kaydedilen bu rivâyetlerin toplamı 136'yı bulmaktadır. Yani 1011 hadisin yalnızca 136'sının sahâbî râvisi bilinmektedir. Bu demektir ki, sahâbî sayısı

bilinenlerin bütün rivâyetlere oranı $136/1011=0,134$ yani % 13,4 olmaktadır ki % 86,6 rivâyetin ilk râvisi verilmemiştir ve bu da oldukça yüksek bir oran olarak dikkat çekmektedir.

Bu tabloda ayrıca sahâbîler arasında en çok hadisi nakledilen kişilerin Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ömer, Hz. Âişe, Câbir b. Abdullah, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbas gibi "müksirûn"dan (kitaplarımızda hadisi en çok rivâyet edilen sahâbeden) oldukları bilinen kişiler olması da dikkatimizi çeken diğer bir husustur.

Müellif İsmail Sâdik Kemal, metnini Nevevî'den aldığı 42 hadisi tamamladıktan sonra bir açıklama yapmış ve 42 hadis-i Nebevînin "şerhinin" sona erdiğini kaydederek Allah'a hamd etmiş ve duada bulunmuştur. Bundan sonra serdettiği hadisleri de sırayla naklederek tercümeyle sürdürmüştür. Şu da var ki, müellif Nevevî'den aldıkları da dâhil buraya kadar hadislerin şerhine neredeyse hiç girişmemiş ve sadece hadis metinlerinin tercümesiyle yetinmiştir. Buradan anlıyoruz ki, hadis metinlerinin ardından yapılan açıklamalar sadece metnin Türkçe anlamının verilmesinden ibaret kalmış, esasında şerhe de neredeyse hiç yer verilmemiştir. Buna rağmen yazarın yaptığı iş için "şerh" tabirini tercih etmiş olması ilginçtir. Müellifin 1011 hadisi tamamladıktan sonra kullandığı: "Avn-i Hak'la buldu bin on bir hadis şerhi hitâm; Hamd ola lillâhi Rabbi'l-âlemîn el-fâtiha" sözü de aynı kabildendir. Yani ona göre "tercüme" de bir nevi "şerh" olmaktadır. Dar anlamıyla bunu böyle kabul etmek mümkünse de, bu yaklaşımın şerhten asıl anlaşılması gereken, bütün boyutlarıyla tahlil ve tenkit etme, hadislerin farklı tariklerini gösterme ve onlardan hüküm istinbat etme gibi şerhçilik geleneğiyle bir ilgisinin olmadığı açıktır. Elbette eserdeki hadis sayısının binin üzerinde olması, bütün boyutlarıyla ve geleneksel anlamda bir "şerh" yapılması imkânını elden almıştır.

Ancak bu demek değildir ki müellif hiçbir şekilde hadisleri şerh etmemektedir. Yukarıdaki tespitlerimizle birlikte İsmail Sâdik Kemal'in nadiren de olsa tercümeleri esnasında küçük çaplı şerhler yaptığına da rastlamaktayız. Mesela 478 numaralı: "*Gece namazınızın sonunu tek kılın.*" (Buhârî, Vitir 4 (no: 953) hadisi bunun bir örneğidir. Müellif bu hadise şöyle bir yorum getirmiştir:

"Her namaz kim gicedir, âhirin vitri idesiz; yani kim sonra ânı kılmalı demek oluyor. Gice evvelki namaz tek ki salât-ı mağrib; âhirini ona tatbik içündür denilir."

Yani müellifin yorumuna göre, gece namazının sonunda tek rekât kılmanın sebebi, bir önceki namaz olan akşam namazı ile uyumlu olması içindir. Nasıl ki akşam namazının farzı tek rekât ile sona ermiş ise yatsının da tek rekât ile tamamlanması istenmiş olmaktadır. Ne var ki biz bu tür yorumlara ihtiyatlı yaklaşma taraftarıyız ve bu nevi yaklaşımlara gerek olmadığını, ibadetlerin ve dolayısıyla namaz rekâtlarının “taabbüdî” konular olduğunu, bu sahada yapacağımız akıl yürütmelerin tahminden öte geçmeyeceğini düşünüyoruz.

İsmail Sâdık Kemal’in yorumda bulunduğu ve mezheplerin görüşlerine değindiği rivâyetlerden biri 500. hadistir. Câbir b. Abdullah’tan nakledilen bu hadise göre Rasûlullah (s.a.) Uhud şehitlerinden iki kişiyi birlikte tek elbise/kefen içinde, Kur’ân’ı daha iyi bileni mezarda öne alarak, bedenlerinde bulunan kanlarıyla beraber, yıkatmadan ve namazlarını kıdırmadan defnettirmiş; kıyamet gününde kendisinin onlar için şefaati olacağını söylemiştir. (Buhârî, Cenâiz 71 (no: 1278)Metin kısmını bu şekilde kaydettikten sonra müellif şu açıklamayı yapmıştır:

“Bazı zât oldu Gazây-ı Uhud içinde şehîd; etti medfûn ikisin bir yere emr ile Rasûl; ahz-i Kur’ân’da hangisi ânın ekser ise; sordu takdimleri buldu ânın ile husûl; anlara rûz-i kıyamette rakîb u şâfi’; olurum dedi hem ettirmemişti mağsûl; hem namazını da kıdırmadı defn ettirdi; hûn ile cism-i muallâları idi meşmûl; lahd ile bunda murâd meyyit için kabr içre; cânib-i kıblede açıldı sığacak kadar ol; şühedâ na’sına amma ki namaz kılmak için; ihtilaf oldu mezâhibde beyân u menkul.”

Her ne kadar bu hadis metninde Rasûlullah’ın şehitlerin cenaze namazını kıdırmadığından sarih bir şekilde bahsedilmekteyse de, İsmail Sâdık Kemal’in yaptığı açıklamadan, onlar için cenaze namazı kılınıp kılınmayacağı konusunda (muhtemelen Rasûlullah’ın Uhud şehitlerinin namazını, defin esnasında değil de daha sonra kıldığı yönündeki rivâyetler sebebiyle)⁸ çeşitli mezheplere mensup âlimler arasında görüş ayrılığı olduğunu anlıyoruz.

Müellifin küçük çapta şerh ettiği hadislere diğer bir örnek 503 numaralı hadistir ki bu rivâyette yazar, Rasûlullah’ın yapmış olduğu bir duayı haber verirken, onun bu duayı bizlere “ta’lim (öğretme) maksadıyla” yaptığı yorumunda bulunmuştur.

8 Mesela bkz. Buhârî, Meğâzî 14 (no: 3816. Rasûlullah’ın bu namazı sekiz sene sonra kıldığı belirtiliyor.); Müslim, Mukaddime, s. 24, Fedâil 30, 31 (no: 2296).

Çalışmamızın bu safhasında Âsâr-ı Kemâl'den bir demet sunmak ve müellifin hadisçiliğini daha yakından göstermek istiyoruz:

(٤٦) قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَشْبِهُ ابْنَ آدَمَ وَتَسْتَبُّ فِيهِ حَصَلَانِ أَحْرَصُ وَطَوَّلُ الْأَمَلِ	
برسی حرص انک دیکریدر طول اول بولیورحالت پیریدیه دیمک ینه خلل	ابن آدم قوجه یوب ایکی طبیعت قوجه مز یعنی هر حالده مذموم و اگرچه بونلر

“Âdemođlu yaşlanırken onda bulunan iki özellik genç kalır: Hırs ve uzun emel.”⁹

“İbn Âdem kocayub iki tabiat kocamaz; birisi hırs ânın diğeridir tûl-i emel; yani her halde mezmûm eğerçi bunlar; bulmuyor hâlet-i pîrîde dimek yine hâlet.”

(٨٥) قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا أَمَانَةٌ إِلَى مَنْ أَمَانَتِكَ وَلَا تَخُنْ إِلَى مَنْ خَانَكَ	
ینه سن صاحبنه ایتملیسن انی ادا سن کابیله صاقین ایتمه اهانت ابدل	سکا امنیت ایدوب کیمکه امانت ویرسه سکا برکسه خیانت دخی ایتمش اولسه

“Emaneti, onu sana verene iade et/sana güvenene sen de güven ver (güvenilir ol), sana ihanet edene sen ihanette bulunma.”¹⁰

“Sana emniyet idüp kim ki emanet virse; yine sen sahibine etmelisin ânı edâ; sana bir kimse hıyanet dahi etmiş olsa; sen ona bile sakın etme ihanet ebedâ.”

9 Benzer anlatımlar için bkz. Müslim, Zekât 113, 114, 115 (no: 1046, 1047). Buradakiyle aynı lâfızda bkz. Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 396-397 (no: 3254'ün açıklaması).

10 Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Buyû' 79 (no: 3534, 3535), I-III, Beyrut 1409/1988; Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmiu's-Sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, Buyû' 38 (no: 1264: “Hasen-garib hadis” deniliyor.), I-V, Beyrut ts.

(۱۸۵) قَالَ لَنْبِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُعِثْتُ لِأَتِمَّ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ	
بعث اولندم خلق عايله اتمامي اچون	کندوده جمله اخلاق جميله اکمل
ایدرك عالمه ده انلری غایت ایضاح	اولدی بو وجهله ده همتی ایله اکمل

“Mekârim-i ahlâkı tamamlamak için gönderildim.”¹¹

“Ba’s olundum huluk-i âliye itmâmı için; kendüde cümleten ahlâk-ı cemile ekmel; iderek âleme de ânları gayet izah; oldu bu vecihle de himmeti ile ekmel.”

(۲۸۵) قَالَ لَنْبِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِئْسَ قَوْمٌ قَدِ اقْتَرَبَ	
حيفا وله اولدک یقین قوم عربا ینجوشر	قتل عثمان وعلی دینسی قول مرصوص
کرجه یا جوج ایله مأجوجی یک بعضیار	هم بعید همه فقط انلره اولر مخصوص

“Yaklaşan bir şerden dolayı vay Arabın haline!”¹²

“Hayf ola oldu yakın kavm-i Arab için şer; katl-i Osman ve Ali denmesi kavlı-i mersûs; gerçi Ye’cüc ile Me’cüc’ü dedi bazıları; hem ba’îd hem de fakat anlara olmaz mahsûs.”

Bu hadisin şerhi esnasında İsmail Sâdık Kemâl’in hadise getirdiği yorum da dikkat çekicidir. Çünkü hadis metninde sadece “Yaklaşan bir şerden dolayı vay Arabın haline!” denilmesine rağmen müellif burada bahsi geçen şerrin Hz. Osman ve Hz. Ali’nin katledilmesi olduğunu söylemiş ve her ne kadar bazıları burada kastedilenin Ye’cüc ve Me’cüc olduğunu söyleseler de bu yorumun uzak bir ihtimal olup, sadece onlara mahsus olmadığını beyan etmiştir. Halbuki hadis metninde hem Hz. Osman ve Ali’den bahis yoktur, hem de met-

11 Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca’fer, *Müsnedü’s-Şihâb*, II, 192 (no: 1165), I-II, Beyrut 1407/1986. Aynı anlamda ayrıca bkz. Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *Muvatta’*, Husnû’l-huluk 1 (no: 1733), thk. Külâl Hasen Ali, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1432/2011; Ahmed, Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, II, 381 (no: 8939), I-VI, Mısır ts.

12 Buhârî, Enbiya 10 (no: 3168); Müslim, Fiten ve Eşrâtu’s-sâa 1 (no: 2880). Suyûtî’nin beyanına göre Ebû Dâvud ve Hâkim tarafından Ebû Hüreyre’den nakledilen bu hadis “sahih” derecededir. Bkz. Suyûtî, Ebû’l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed, *el-Câmiu’s-sağîr fî ehâdisi’l-Beşîri’n-nezir*, II, 573, no: 9647, Beyrut 1410/1990.

nin devamında zaten kastedilenin Ye'cüc ve Me'cüc olduğu sarih olarak yer almaktadır. Dolayısıyla müellifin bunu “uzak ihtimal” olarak görüp, hadiste hiç bahsedilmeyen bir konuyu ise yakın ihtimal olarak değerlendirmesi bizce ilginç olmuştur.

فسوقا ظهرا رايدي سريرة (٥٠٣) قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو (اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْحَيَاةِ وَالْمَمَاتِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ)	
بود عايله که ايدوب بوله لم فيض و نجات برى انواع معاصي و فساد حيات برى فتنه دجال خباثت آيات	استعاذه بيورد بزره تعليم ايجون استعاذه اولنانك برى قبر ايجو عذاب برى هوال و شدائد که مات ايجو اولو

“Rasûlullah (s.a.) şöyle dua ederdi: Ey Allahım! Kabir azabından, hayatın ve ölümün fitnesinden ve mesih-i deccâlın fitnesinden sana sığınırım.” (Buhârî, Sıfatu’s-salât 65 (no: 798); Müslim, Mesâcid 129 (no: 589), 131 (no: 588))

“İstiâze buyurur bizlere ta’lim için; bu dua ile ki idüp bulalım feyz ü necât; istiâze olunanın biri kabir içre azab; biri envâ-ı maâsî ve feşâdât-ı hayât; biri ehvâl ü şedâid ki memat içre olur; birisi fitne-i deccâl-i habâset âyât.”

Buraya kadarki bölümde İsmail Sâdik Kemâl’in hadisçiliği ve hadisleri serdetme tarzı ile alakalı tespitlerimizi sunmuş olduk. Şimdi ise onun Sünnet anlayışı hakkında fikir verebilecek bazı ipuçlarına değinmek istiyoruz.

Müellifin Sünnet anlayışına göre Rasûlullah (s.a.) Allah’ın izniyle gelecekte haber verebilir. Nitekim Rasûlullah’ın gaybdan haber verdiği koulardan biri Necâşî’nin ölümüdür ki o bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır:

(٣٣٧) أَعْلَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَوْتِ النَّجَاشِيِّ يَوْمَ مَمَاتٍ وَهُوَ بَارِضُهُ	
موتتى ويردى خبر اول حبشه ايجو ايد صكره اول كونده وفا ايلديكى بيلند	حبشه نك ملكي اصحه فوت اولديغي كون غائبانه اوله رق قيلدك صلاة نعتش

“*Rasûlullah (s.a.) Necâşî’nin ölümünü, o öldüğü gün bulunduğu yerden haber vermiştir.*” (Ahmed, *Müsned*, IV, 7)

Bu hadisi müellif şu şekilde tercüme eder: “Habeşe’nin meliki Ashame fevt olduğu gün, mevtini virdi haber ol Habeşe içre idi; gâibâne olarak kıldı salât-ı na’şın, sonra ol günde vefat eylediği bilindi.”

Ayrıca gaybdan haber verme nev’inden olmak üzere yazarın kaydettiği 290. hadiste Ümeyye oğullarının saltanata sahip olacağını ve Muâviye’nin velayetini; 293. hadiste Hz. Peygamber’in Zübeyr’in Hz. Ali ile savaşacağını; 331. hadiste Übey b. Halef’in öldürüleceğini; 341. hadiste Hüseyin’in katledileceğini; 346. hadiste ise bu ümmetin içinden Yezid denilen bir adamın çıkacağını, onun bu ümmete verdiği zararın Firavun’un milletine verdiği zarardan daha fazla olacağını haber verdiği ifade ve iddia edilmiştir. Müellif ayrıca Rasûlullah’ın kıyametten önce gerçekleşeceğini söylediğini belirttiği bazı olayları sıralayan 354. hadisi verdikten sonra, bu fasılda ileride olacak şeyleri toplayan bir kitap yazılsa, ciltlerden oluşan bir divan yazılabileceğini, işaret edilen hadislerde yeterli bilgi bulunduğunu, daha ötesinin es-Sahîh’te ve imamların (hadis imamlarının?) nezdinde yer aldığını ifade etmiştir. (*Âsâr-ı Kemâl*, s. 26-27 (no: 354). Biz bu rivâyetlere erken dönem muteber hadis kaynaklarında (*Kütüb-i Tis’a* ve onlara kaynaklık eden eserlerde) rastlayamadık. Hadis sahasında yapılacak daha ayrıntılı akademik bir çalışmayla, incelediğimiz bu eserdeki sıhhati şüpheli rivâyetlerin sayısının artması da mümkündür.

Rasûlullah’ın (a.s.) Allah’ın izniyle gelecekte haber verebilmesi Kur’ân’ın da üzerinde durduğu¹³ bir konu olarak önemlidir. Ancak bunun boyutlarını tespit edebilmek ve onun hangi konularda bilgilendirildiğini ayrıntılı olarak ortaya koyabilmek bize göre mümkün değildir. Bu konu Allah ile Rasûlü arasındaki bir sırdır ve kimsenin bu noktada yorum yapabilmesi imkân dâhilinde gözükmemektedir. Bununla birlikte yukarıdaki Rasûlullah’ın geleceğe dair özel isim zikrederek (spesifik) ve tabiri caizse nokta atışı haber verdiği iddia edilen kimi olayların ise onunla bir alâkası olmadığını düşünüyoruz. Bu yüzden kaynak hadis kitaplarımızda yer almayan Zübeyr’in Hz. Ali ile savaşacağı, Übey b. Halef’in öldürüleceği, Hz. Hüseyin’in katledileceği, Ümeyye oğullarının saltanata sahip olacağı, Muâviye’nin velayeti ve bu üm-

13 (عَالِمِ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهَرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنْ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ) “O (Allah) gaybı bilir ve gaybına kimseyi muttali kılmaz; ancak bildirmeyi dilediği peygamber bunun dışındadır.” Cin, 72/26-27.

metin içinden Yezid denilen bir adamın çıkacağı vs. ile ilgili geleceğe dair açık isim vererek tayinde bulunan rivâyetlerin şüpheli olduğu kanaatindeyiz.

Görüldüğü gibi müellifin bu çalışmasında hadis tekniği açısından durumu tartışmalı olan bazı rivâyetlere yer verilmiştir. Az önce zikrettiğimiz 290, 293, 331, 341 ve 346 nolu hadislerin yanı sıra 296. hadis de bunun diğer bir örneğidir. Bu rivâyete göre Rasûlullah'ın Abdullah b. Zübeyr için, “*Senin elinden insanların vay haline! İnsanların ellerinden de senin vay haline!*”¹⁴ dediği iddia edilmiştir. Yukarıdakilere ilâveten 1006 numaralı: “...*Kimin ilk sözü ve son sözü lâ ilâhe illallah olursa, yüz sene de yaşasa bir tek günahattan bile sorguya çekilmez.*”¹⁵ şeklindeki rivâyet de, âhirette peygamberlerin bile yaptıklarından sorguya çekileceklerini haber veren âyetle¹⁶ açıkça çeliştiği için sıhhat durumu şüpheli olanlardan sayılabilir. İleri düzeyde bir araştırma neticesinde bunların sayısının daha da artması muhtemeldir.

Değerlendirme

Buraya kadar aktardığımız bilgilerden de anlaşılacağı üzere İsmail Sâdik Kemal'in hadislerle ilgili *Âsâr-ı Kemâl* adlı eseri hadis rivâyet tekniği açısından daha yakından incelenmeyi gerektiren pek çok önemli konuyu bünyesinde taşımaktadır. Ayrıntıları başka akademik çalışmalara bırakmak kaydıyla burada kısaca bazı hususlara değinmek faydalı olacaktır.

Aralarında oldukça uzun ibareler de bulunmakla birlikte sıralanan hadisler genellikle birkaç satırlık kısa ve ezberlenmesi kolay olan metinler olup, bize öyle geliyor ki müellif bunların seçiminde pek çok eserden yararlanmış olmalıdır. Tespitlerimize göre yazarın seçtiği 1011 hadisin ilk 42'si

14 Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. el-Hasen, *Nevâdiru'l-usûl fi ehâdisi'r-Rasûl*, I, 186, I-IV, Dâru'l-Cil, Beyrut 1992. Diğer sünenlerin aksine ahkâmla ilgili illetli hadisleri, bunların arasındaki farklılıkları ve kusurları ortaya koymak amacıyla yazılan ve sahih, hasen, zayıf ve mevzû (uydurma) her tür hadisin yer aldığı, hatta bazı bölümlerinde hiçbir makbul hadise rastlanmadığı ifade edilen (bkz. Aydın, Abdullah, “es-Sünen”, *DİA*, XXXVIII, 148) Dârakutnî'nin *Sünen* adlı kitabında bu rivâyet yorumsuz olarak kaydedilmiştir. Bkz. Dârakutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer, *Sünen*, I, 228 (no: 3), I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1386/1966.

15 Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, VI, 397-398 (no: 8649). Beyhakî'nin beyanına göre bu rivâyetin metni “garib” olup, sadece bu isnâd ile yazılmıştır.

16 “فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ” “*And olsun biz, kendilerine peygamber gönderilen toplumları elbette sorguya çekeceğiz; bu arada peygamberleri de mutlaka sorgulayacağız.*” A'râf, 7/6.

Nevevî'den (ö. 676/1277) aynen alınmıştır. Ayrıca *Kütüb-i Tis'a* denilen mu-teber hadis kaynaklarının yanı sıra Kudâî'nin (ö. 454/1062) *Şihâbu'l-ahbâr'ı*, Kâdı İyaz'ın (ö. 544/1149) *Şifâ'sı*, Sâğânî'nin (ö. 650/1252) *Meşâriku'l-envâr'ı*, Hatîb Tebrîzî'nin (ö. 741/1340) *Mişkâtü'l-Mesâbih'i* gibi Osmanlı ilim meclislerinin oldukça popüler kitaplarının da istifade edilen kaynaklar arasında olduğunu tahmin ediyoruz. Bunlar arasında mesela Âsâr-ı Kemâl'in 64 numaralıdan 72'ye kadarki hadislerinin *Şihâbu'l-ahbâr'daki* hadislerle tamamen aynı olduğu görülmektedir.¹⁷ İsmail Sâdık Kemal'in zenginliği ile dikkat çeken kütüphanesinin böyle eserlerden yararlanmaya müsait olduğu anlaşılıyor. Nitekim kitaplarının çeşitliliğine baktığımızda bile bunu net bir şekilde görme imkânımız vardır. Bunların listesi ayrı ayrı kitaplar halinde şu şekilde kayıtlıdır:

Kitapların türü	Adedi
Mushaf	2
Tefsir	37
Kıraat	3
Hadis	59
Fıkıh	58
Ferâiz	4
Fetvalar	7
Akâid	44
Tasavvuf ve Ahlâk	173
Edebiyat	90
Tarih	49
Delâil-i Hayrât ve Evrâd	46
Toplam	572

Bunların dışında ayrıca kütüphanede bulunan Sarf, Nahiv, Mantık, Me'ânî-Beyan, Münazara ve Lügat'a dair irili ufaklı eserlerle birlikte sayı 619'u bulmaktadır ki bu gerek çeşit gerekse yekûn olarak oldukça iyi bir sayıdır. (Kitapların her birinin isimleri için bkz. *Defter-i Kütüphane-i Düğümlü Baba*, Dersâdet 1310, tablo için özellikle bkz. s. 47.)

Kayıtlı kitaplar arasında hadisle ilgili olanların sayısı da oldukça kabarıktır ki bu rakam, Tasavvuf ve Edebiyat kitaplarının adedinden sonra üçüncü sı-

17 Krş. Yardım, Ali, *Şihâbu'l-Ahbâr Tercümesi*, s. 33 vd., Damla Yayınevi, İstanbul 1999.

rada yer almakta olup, Temel İslâm Bilimleri sahasının diğer en önemli bilim dalları Tefsir, Fıkıh ve Akâid kitaplarından ise daha fazladır. Bu da müellifin Hadis ilmine olan merakının açık bir göstergesidir. Burada müellifin kütüphanesinde bulunan hadis kitaplarının isimlerini de listede yer aldığı sırayla vermekte fayda mülâhaza ediyoruz.

İbn Mâce, Tirmizî, Tenbîhu'l-enâm fî beyâni uluvvi'l-makâm, Tercüme-i Çihil Hadis, Hadîs-i erba'în, Hilye-i Pâk-i Çehâr Yâr, Çehâr Yâr-i Güzinin Ahvâline Dair Risale, Mesânid, Risâle-i Esâmî-i Ashâb-ı Bedr, *Risâle-i Nasâyih, Rumûz (Râmûz?)u'l-ehâdîs*, Şerh-i Esmâ-i Ashâb-ı Bedr, Riyâzu's-sâlihîn, *Sünenü Ebî Dâvûd, Şerhu'l-Buhârî (Kastallânî), Şerh-i Cüz'i Evvel-i Müslim (Nevevî), Şerhu Hadîsi erba'în (Birgivî), Şerhu Usûli'l-hadîs (Dâvud el-Kayserî), Şerhu Hadîsi erba'în (Sadreddin el-Konevî), Şerh-i Câmi-i Sağîr (Azîzî), Şerh-i Hadîs-i Erba'în-i Hamdiyye ve Nasâyih-i Dîniyye, Ravzatu'l-ulemâ (Ebû Ali el-Buhârî), Şerh-i Hadîs-i Erba'în ve Etvâr-ı Seb'a, Esmâ-i Ehl-i Bedr ve Esmâ-i Hüsnâ, Enîsü'l-munkatî'în, Hilye-i Hâkânî, Tercüme-i Şerh-i Şemâil, Şerh-i Kıssa-i Enbiyâ ve Evliyâ ve Bin Ehâdîs ve Akâid Şerhi (yazarımız Kemal'e ait), Şerhu Müslim (Nevevî), Şerhu'l-Mevâhibi'l-ledünniyye (Zürkânî), Şerh-i Hadîs-i Erba'în (İsmail Hakkı), Sünenü Ebî Dâvûd, Esâmî ruvât li Sahîhi'l-Buhârî, Şerh-i Şemâil Tercümesi (Husâmüddin), Şerh-i Tercüme-i Hısn-i Hasîn, Şifâ-i Şerîf, Buhârî-i Şerîf, Sahîhu'l-Buhârî, Hulâsatu'l-vefâ fî şerhi's-Şifâ, Kitâbu'l-Hısnî'l-hasîn, Keşfu'l-ğumme (Şa'rânî), Kunûzu'd-dakâik, Meşâriku'l-envâr fî fevzi ehli'l-i'tibâr, Mebâriku'l-ezhâr Şerhu Meşâriki'l-envâr (İbn Melek), Meşâriku'l-envârî'n-nebeviyye, Mişkâtü'l-Mesâbîh, Mecmû'a min Üsdi'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe, es-Sütûru's-sâfire fî umûri'l-âhire (Suyûtî), Muvatta' (Mâlik b. Enes), Nesâî, Hidâyetü'l-murtâb fî fedâili'l-ashâb, İhyâu'l-hac, Envâru'l-îmân, Nuhbe min usûli'l-hadîs, Envâru'l-kulûb min ulûmi'l-ğuyûb. (Hadis kitaplarının listesi için bkz. *Defter-i Kütüphanesi-i Düğümlü Baba*, s. 5-9.)*

Her ne kadar bunlar arasında yer alan bazı kitapların (mesela *Tenbîhu'l-enâm, Ravzatu'l-ulemâ, Enîsü'l-munkatî'în, es-Sütûru's-sâfire, İhyâu'l-hac* vs.) doğrudan hadis ilmiyle bir ilgisi görünmüyor gibiyse de kütüphanedeki listede isimleri bulunduğu için biz burada kaydettik. Muhtemelen söz konusu kitapların asıl konuları farklı da olsa, bu konuların ele alınış tarzları ve bakış açısı hadislerden istifade etmek suretiyle yani “hadis merkezli” olduğu için isimleri bu listede hadis kitapları arasında zikredilmiş olabilir diye düşün-

yoruz. Daha detaylı bilgi bu eserlerin yakından incelenmesi sonucu ortaya çıkacaktır.

Sonuç

Elbette ki insanların istifadesine sunmak üzere Hz. Peygamber'in hadislerinden bir demet sunmak oldukça faydalı bir husustur. Geçmişten günümüze bunun örneğini oluşturacak ölçüde pek çok derleme çalışması yapılmıştır. Ancak müellifimiz İsmail Sâdık Kemal'in tercih ettiği gibi okumayı zorlaştıracak ölçüde bunların sayısını çok fazla artırmanın, istifadeyi azaltacağı endişesiyle tek başına yeterli olmadığını düşünüyoruz. Üstelik bunların da arasına sıhhati şüpheli bazı rivâyetler karışmışsa... Bunun yerine sahih ve hadisçilerce muteber metinlerden olmak kaydıyla sayıyı çok daha az tutup bunlar üzerinde gereğince tahlillerde bulunma ve bunlardan çözümler üretme yolu ihtiyar edilseydi bu çalışma kuşkusuz çok daha faydalı ve etkili olur; böylelikle Rasûlullah'ın sünneti de hakkıyla anlaşılırdı. Her şeye rağmen kısaca incelemiş olduğumuz Âsâr-ı Kemâl'in daha geniş çaplı akademik çalışmalara konu edinmeyi hak eden bir eser olduğunda şüphe yoktur.

Kaynaklar:

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî (ö. 1162/1749), *Keşfu'l-hafâ ve müzîlu'l-ilbâs amme's-tehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, I-II, Beyrut 1405.
- Ahmed, Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855), *Müsned*, I-VI, Mısır ts.
- Aydınlı, Abdullah, “es-Sünen”, *DİA*, XXXVIII, 148, İstanbul 2010.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn (ö. 458/1066), *Şuabu'l-îmân*, I-VIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1410.
- -----, *es-Sünenü's-sağîr*, tahric-ta'lik: Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, I-IV, Câmîatu'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Karaçi/Pakistan, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VII, Beyrut 1410/1990.
- Bursalı Mehmed Tâhir (ö. 1344/1925), *Osmanlı Müellifleri*, I-IV, hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayinevi, İstanbul 1972.
- Dârakutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer (ö. 385/995), *Sünen*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1386/1966.
- *Defter-i Kütüphane-i Düğümlü Baba*, Dersâdet 1310.
- Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshak el-İsferâînî (ö. 310/928), *Müsned*, I-V, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1998.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *Sünen*, I-III, Beyrut 1409/1988.
- Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî (ö. 430/1039), *el-Müsnedü'l-müstahrec alâ Sahîhi'l-İmâm Müslim*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- -----, *Hilyetu'l-evliyâ*, I-X, Beyrut 1405.
- Ferrâ el-Bağavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd (ö. 516/1122), *Şerhu's-sünne*, I-XVI, thk. Züheyr eş-Şâvîş ve Şuayb el-Arnâvut, Beyrut 1403/1983.
- Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. el-Hasen (ö. 295/908), *Nevâdiru'l-usûl fî ehâdisi'r-Rasûl*, I-IV, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1992.
- Hatîb, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Beyrut, ts.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), *Telhîsu'l-habîr*, I-IV, Medîne 1384/1964.
- İbnu'l-Mulakkin, Ömer b. Ali el-Ensârî (ö. 804/1402), *Hulâsatu'l-Bedri'l-münîr*, I-II, Riyâd 1410.
- İsmail Paşa, Bağdatlı Babanzade İsmail b. Muhammed (ö. 1338/1920), *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn âsâru'l-musannifîn*, I-II, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut (İstanbul 1951'in ofseti).

- İsmail Sâdık Kemal b. Muhammed Vecîhî Paşa (ö. 1310/1892), *Âsâr-ı Kemâl (Bin Ehâdîs ve Akâid Şerhi)*, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Kütüphanesi, kayıt no: 3215.
- Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer el-Kudâî (ö. 454/1062), *Müsnedü's-Şihâb*, I-II, Beyrut 1407/1986.
- Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik İbn Enes (ö. 179/795), *Muvatta'*, thk. Külâl Hasen Ali, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1432/2011.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, I-V, Beyrut ts.
- Nevevî, Yahya b. Şeref (ö. 676/1277), *Şerhu'l-Erba'în en-Neveviyye*, thk. Abdullâh b. İbrahim el-Ensârî, Menşûrâtü'l-Mektebeti'l-Asriyye, Beyrut ts.
- Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *el-Câmiu's-sağîr fî ehâdîsi'l-Beşîri'n-nezîr*, Beyrut 1410/1990.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (ö. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh (Sünen)*, I-V, Beyrut ts.
- Yardım, Ali, *Şihâbu'l-Ahbâr Tercümesi*, Damla Yayınevi, İstanbul 1999.